

# Att vidmakthålla levnadsvanor: I

Anders Ewerman

För att förstå vart vi är på väg krävs att omvärlden analyseras. Få forskare ägnar sig åt detta, som bl a har stor betydelse för att förklara våra levnadsvanor. Anders Ewerman är uppdragsforskare och ägnar sig åt att analysera omvärlden - tjänsterna säljer han framförallt till det privata näringslivet (Ewerman Business Intelligence AB). I detta bidrag kåserar han över vad som vidmakthåller våra levnadsvanor. I nästa bidrag kritiserar Ewermans inlägg av professor Leif Aarö.

En av mänsklighetens mäktigaste maktstrukturer kan kort och gott kallas för vanans makt - vanans makt över oss, makten över våra vanor och mellanläget vanmakt. Våra levnadsvanor är såväl historiskt betingade som en produkt av förhållandena i nuet, eller med andra ord relaterade till arv och miljö.

Under 90-talet inleddes en tidsepok då rådande normer och värderingar börjar erodera, utan att direkt ersättas med nya. Människors vilsenhet ökade. För att finna en ny mental plattform sökte sig vissa bakåt till gamla värden, medan andra sökte sig framåt genom att forma egna nya livsstilar. Resultatet blev en befolkning splittrad i ett antal normgrupper, grupper med vitt skilda sociala värderingar.

Vi agerar på ett spelfält som begränsas av å ena sidan tiden och rummet och å den andra av jaget och samhället. Utifrån denna ram skall jag ge min bild av några av de faktorer i nuet som verkar befästande av våra vanor och ovanor. Jag har valt en kåserande form och ett tillbakablickande perspektiv från en punkt någonstans i framtiden.

## Massa och kraft

Världsalltet inrymmer endast två basala storheter, massa och kraft. Fysikernas letande efter universums minsta beståndsdel landar måhända i tomma intet. Massan kanske endast visar sig vara en högre ordning av kraft. Om massan är universums statiska storhet, så är kraften dess dynamiska, den som sätter universum i rörelse. Rörelse ställt mot massa formar tiden. Om massan ut-

formar det fysiska rummet så ger tiden liv åt detta rum och bilden blir rörlig.

## Rörelse

Rörelsen i det universella rummet, galaxers, planeters, atomers och kvarkars rotation kring sina respektive kraftcentra är grunden för universums organiska innevånarens cykliska livsmönster, över år och dygn. Detta cykliska förlopp har av oss människor formaliserats i kalendrar och kronometrar. Den äldst bevarade trycksaken i detta Gutenbergs tidevarv är en astronomisk kalender daterad 1447.

## Tid

Tid är ett begrepp som alltid fångslat oss, som något magiskt, därför att det är så nära förbundet med vår livscykel, avståndet mellan födelse och död. Bondesamhällets livsform, baserad på årsrytmen kom att ersättas av den industriella livsformen, baserad på dygnsrytmen. Årsvanor ersattes av dygnsvanor. Dygnet blev den storhet efter vilken det tidtabellstyrda industrisamhället kunde fås att fungera som en helhet, med hjälp av klockan, ibland kallad maskinernas maskin, fabriksvislor och stämpelur. Sociala tidsindelningar som arbetstid, fritid, restid och övertid, myntades. Tidsindelningen kom att prägla och fixera våra vanor. För den som ville hänga med i tiden ersatte radions timliga TT-nyheter den dagliga tidningen, den yttersta dagen ersattes av den yttersta timmen. Perspektivet krymptes från sekler och decennier till timmar och minuter.

Människans livscykel blev ointressant och döden stoppades undan som något man inte talar om. En människas yrkesverksamma tid blev det enda intressanta - vi föddes när vi började vår arbetskarriär och dog när vi pensionerades. Att vara arbetslös betraktades nästan som att vara levande död.

---

*Bondesamhällets livsform, baserad på årsrytmen, kommer att ersättas av den industriella livsformen, baserad på dygnsrytmen*

---



## Rationalisering

Tid, tid, tid. Hur många gånger varje dag mötte vi inte svaret - jag har inte tid? Tid var ju egentligen det enda de flesta av oss hade. Tid att odla våra ovanor. Maskinernas rationaliseringspotential närmade sig asymptotiskt punkten noll, ingen tid behövdes i den egentliga produktionen av våra basförnödenheter, ingen kände sig behövd. Hantverket hade omvandlats till processer, som via knappar och monitorer i processlokalernas glasburar, övervakades av några få operatörer. Vi andra sysselsattes med en mängd ovidkommande saker, i en värld som framhärdade med principer om lika lön, social rättvisa och rätten till ett arbete, för att så jämt som möjligt sprida de inkomster som fåtalet genererade till flertalet, allt för att ekvationen produktion och konsumtion skulle expandera.

## Nya tidsbegrepp

De för oss fattbara tidsbegreppen förlorade sin betydelse.

Om industrisamhället mättes i timmar och minuter så kom informationssamhället att mätas i ljusår och nanosekunder. Tid, speglingen av universums rörelse, det eviga grundmätetalet vid människans utforskning av verkligheten, mäts på *terra digitalis* i megahertz, miljoner svängningar per sekund, måttet för datorers, mobiltelefoners, mikrovågsugnars och quartsurs livspuls.

Den som ville hänga med i tiden var tvungen att krympa perspektivet till sekunder eller till bråkdelar av sekunder. Vi lade oss till med snabba vanor.

## Rummet

Med universums andra basala storhet, massan, utformas rummet. Rummet och människan är lika intimt förbundna som tiden och människan.

Organiska kroppar som rum åt själen och oorganiska som rum åt olika organismer. Det rum vi formar åt oss speglar vårt själsliga tillstånd, vilket i sin tur påverkas av det rum vi skapat, i ett ständigt kretslopp. Vi bygger in våra vanemönster i själva rummet.

Rummet, det egna rummet, där vi kan få vara oss själva och kan känna oss skyddade, där vi kan känna trygghet, har en stor betydelse för alla organismers psykiska stabilitet, inte minst för oss människor. Rummets placering i geografin likaså.

## Reviret

Jaktreviret, överlevnadsytan, ersattes av inhägnaden, som den främsta symbolen för den bofasta människan.

Den rumsliga uppfattningen vi bär i vårt medvetande har mejslats ut allt sedan dess och har manifesterats i vårt alfabet genom bokstäverna alfa - det upp och nedvända tjurhuvudet, tamboskapen, och beta - kvadraten, inhägnaden, bostaden. I språket förborgades vårt vanemönster.

Det rum vi omgav oss med, storleken på inhägnaden, huset och rummet, markerade den ställning vi hade vis-à-vis varandra. Rummet kom att indelas i ett privat och ett offentligt.

## Rumsliga fragment

Under marknadshushållningens och inkomstfördelningens gyllene epok, där måttet på våra makthavares duglighet mättes i BNP-ökningar eller i vinstökningar, sattes det offentliga rummet, arbetsplatsen, i förgrunden. Bostadens betydelse reducerades till en reproduktionsyta, till en social sopstation där frustrationen över dagens meningslösa samvaro på arbetsplatsen kunde få utlopp, till ett rum utan betydelse för produktionens väl och ve. Många gånger en plats för konservering av våra vanor, främst så kallade ovanor.

Status markerades i det offentliga rummet, i de kontoristiska hierarkiernas tempelvärd, med normerade en-, två- och tremodulare med en likaledes indelad inredning.

## Jaget

Vår dag formades i tiden och rummet mellan jaget och samhället. Gränsytan mellan jaget och samhället försköts mot jaget. Jaget började efter flera decennier att utvecklas snabbare än samhället, vilket ledde till en för oss alla ovan situation. Medan samhället försökte klamra sig fast vid det gamla, tvingades jaget att söka sin lycka i det nya. Privatisering och egoism var ord, laddade med motsatta värden, som hördes i debatten.

Vi hade vant oss vid att bristerna i jaget kunde skylas över med sekundära identiteter som grupp, utbildning, yrke, organisation och ställning, en i hela samhället inbyggd karriärriktning. På 90-talet rycktes för många av oss hela denna karriärplattform undan och vi blev lämnade ensamma i sällskap av våra egna nakna jag. En

---

*Välfärden kostade pengar, varför båda föräldrarna i en familj lönearbetade utanför bostaden. Familjens dialog tystnade och ersattes av TV:s monolog*

---



del av oss hade försett sig med fallskärm, andra fick hoppa utan. Jagtänkande övningar blev populära.

Entreprenören ersatte profitören som ideal.

## Social kompetens

Industrisamhällets principer hade slagit igenom totalt på hushållsnivån. Den materiella standarden hade ökat samtidigt som den mentala hade minskat. Människorna hade flyttat från landet till storstäderna, slitits upp från sina rötter och rotsamhällen, trängts ihop i storstädernas anonyma betongförorter och radhusområden. Valfärden kostade pengar, varför båda föräldrarna i en familj lönearbetade utanför bostaden. Tillgången på tid för samvaro inom familjen och med vänner reducerades. Familjens dialog tystnade och ersattes av TVns monolog. Allting ekonomiserades, vilket gjorde att det blev dyrt att träffas. Avståndet mellan människorna växte, framför allt mentalt. Den sociala kompetensen minskade och den sociala isoleringen ökade. Många kände sig otillräckliga och längtade sig bort, en grogrund för befästande av vanor.

## Samhället

Under 90-talet konfronterades samhället med en massiv förnyelse, med en massiv osäkerhet. Som alltid reagerade flertalet utifrån sina rädslor, en del för att undvika förnyelsen och en del för att undvika förnyelsens konsekvenser. De förra utgjorde majoriteten och den kollektiva rädslans tröghetskraft kom att ge upphov till ketchupeffekter, vilka benämndes kriser. Kriserna skapade oro och missbrukstendenser. Ingen visste längre vilka signaler man skulle reagera på, inte ens våra bankekonomer. I situationen saknades praxis, regler och kunskaper, vilket ledde till att erfarenheten kom att prioriteras före läroboken, förståelsen före vetandet.

## Generationsskifte

Förnyelsen minskade förmågan att försäkra sig för framtiden. Pensionssystemen var baserade på gamla realvärden, som förlorade i ekonomisk betydelse. Parallellt med att en rekapitalisering av industrisamhällets finansiella system misslyckades växte nya realvärden fram utanför detta, oåtkomliga för den äldre generationen. Splittringen mellan industri- och informationssamhällets generationer blev ett faktum.

## Kultur

En stor del av det vi kallade kultur hade enbart som

---

*Vi fick chansen att återföreنا jaget och samhället till en helhet i tid och rum. Vi fick möjligheter till ett balanserat vidmakthållande av våra levnadsvanor*

---

mål att befästa och konservera vanor, föreställningsvärldar och myter, eller de värde- och normsystem som styrde samhällskollektivet. Överallt i den vardagliga miljön blev vi påmind om de rådande värderingarna på såväl det lokala som på det globala planet, genom alla reklampelare och sättet att tala med eller till varandra. Vi kallades helt plötsligt för världsmedborgare.

Värden sågs genom ett växande antal filter. Vi fjärrmade oss från den objektiva verkligheten och försvann in i den subjektiva. Några lyckades reducera antalet filter kallades för klartänkta och andra hemföll åt och befäste sina ovanor.

## Restid

Utvecklingen på kommunikationsområdet krympte successivt den tid som åtgick för förflyttningen mellan två punkter. Ökade kommunikationsmöjligheter ledde ofelbart till en ökad fragmentering av samhällsrummet, antalet punkter. Även om tiden för varje enskild förflyttning minskade, så ökade den totala tiden vi använde för förflyttning snabbare, då vi tvingades fara mellan allt fler av de enfunktionella samhälleliga rum, som låg utspridda i geografin som öar, vilka beboddes av enögdade experter, var och en expert inom sin nisch och med ett perspektiv som på sin höjd sträckte sig till den gula färgens molekylära uppbyggnad i revirgränsens golvmarkering.

Detta enfunktionsorganiserade samhällsmaskineri var tvunget att reorganiseras för att undvika en stresskollaps, något som knappast kunde göras genom en ytterligare fragmentering av samhällsfunktionerna. Hur skulle vi återvinna perspektivet i tid och rum? Hur skulle vi åter få balans mellan individ och samhälle?

## Nollpunkten

Enda lösningen var att återgå till en nollpunkt och göra en totalt ny tidsmässig och rumslig uppdelning. Vi fick chansen att göra detta genom att ersätta fysiska kommunikationer med digitala och åter förena jaget och samhället till en helhet, i tid och rum. Vi fick nya möjligheter till ett balanserat vidmakthållande av våra levnadsvanor.